

Лекція. Політична поведінка

Політична суб'єктність особи проявляється у формуванні політичної поведінки. Інтерес до дослідження політичної поведінки виник на рубежі XIX – XX століть, коли зростає активна участь людини у політичних процесах – виборах, революціях, національно-визвольних рухах. Більш поширеним стало членство у політичних партіях. Політичну поведінку вивчали представники зарубіжної політичної науки під впливом біхевіоралізму, що орієнтував їх на використання точних методів (опитування, експерименти) при вивченні політичної поведінки людини в конкретних ситуаціях.

Політична поведінка – певна форма практичної взаємодії індивіда з політичним середовищем, через яку він виражає власне ставлення до політичної системи. Політична поведінка може виявлятися у двох формах:

1. **Відкрита/активна** – участь у політичному житті, тобто політична діяльність;
2. **Закрита/пасивна** – політична бездіяльність та іммобільність.

Активною формою є політична участь. **Політична участь** – форма активної поведінки у сфері політики окремих осіб або груп, які переслідують мету прямо або побічно впливати на процес прийняття рішень. Політична участь стосується спорадичної діяльності пересічних громадян, тобто несистематичної та не пов'язаної з професійною політичною діяльністю. Політична участь проявляється як здійснення або підтримка певних акцій, заходів з метою висловлення інтересів, позицій, настроїв, що панують в масах, формування їх у конкретні вимоги; здійснення тиску на органи влади, аби домогтися виконання даних вимог, заявити свій протест або підтримати певні рішення та дії. До політичної участі також відносять різні форми контролю за діяльністю органів влади та громадських організацій, за виконанням прийнятих рішень.

У 1986 р. М. Кааде систематизував політичну участь за трьома критеріями:

- 1) Залучений/не залучений до політики;
- 2) Легальна участь (дозволена законом)/нелегальна (недозволена);
- 3) Конвенційна (загальноприйнята, така, що схвалюється суспільством) – всі форми участі, які вміщуються в рамки закону і активно впливають на хід процесу, характерна відповідність політичної діяльності нормам політичної системи/не конвенційна форма політичної участі, для якої характерна невідповідність політичної діяльності існуючим у суспільстві нормам (несанкціоновані мітинги, демонстрації, бойкоти, голодування, захоплення заручників тощо).

Американські вчені виділили **п'ять типів участі** (за критерієм конвенціональності і ступенем протесту):

1. **Активісти** – висока конвенційна участь+середній потенціал протесту;

2. **Реформісти** – середня конвенційна участь+середній потенціал протесту;

3. **Протестуючі** – низька конвенційна участь+високий і середній ступінь протесту;

4. **Конформісти** – висока і середня конвенційна участь+низький потенціал протесту;

5. **Неактивні** – низька конвенційна участь+низький рівень протесту.

Основними формами конвенційної політичної участі для громадян є референдуми, плебісцити, вибори, мітинги, демонстрації, суспільно-політичні рухи, робота у політичних партіях.

Референдум – всенародне волевиявлення, яке проводиться з метою з'ясування думки громадян з важливих внутрішньополітичних та зовнішньополітичних питань. Часто проводить референдуми Швейцарія – з 1945 по 1980 р. було проведено 169 референдумів. В Україні був референдум 1 грудня 1991 р., на якому 90% виборців дали ствердну відповідь на запитання: «Чи підтверджуєте Ви акт проголошення незалежності України»? Референдум може мати локальний характер, стосуватися місцевих питань. За Конституцією України на референдум виносяться важливі питання, що стосуються прийняття Конституції чи поправок до неї, вибір форми державного правління, форми державного устрою, вступ країни до міжнародних організацій. Однак ставлення до референдумів у сучасному світі неоднозначне. Можливо, однією з причин є практика проведення референдумів у нацистській Німеччині, де тричі проводився референдум з важливих питань, але кінець кінцем це призвело до укріплення фашизму. Зокрема, у 1933 р. на референдумі було прийняте рішення про вихід з Ліги Націй, у 1934 р. – рішення про поєднання посади президента з посадою фюрера, у 1938 р. – рішення про приєднання Австрії до Німеччини. Це свідчить про те, що референдум може бути необ'єктивним внаслідок маніпулювання народною думкою. Дуже часто громадяни приймають рішення під впливом пропаганди та агітації. До того ж референдуми мають багато інших недоліків: рішення можуть приймати некомпетентні люди, референдум проводиться найчастіше за ініціативою влади, яка хоче тримати підтримку для своїх рішень, але дуже часто противиться ініціюванню референдуму знизу; небажані результати влада може проігнорувати або тлумачити довільно. Проблемним на референдумі є питання більшості голосів. Референдум відбувся, якщо на ньому проголосувала проста більшість населення, яка може голосувати. Проте таким чином може статися, що важливе для всієї країни рішення прийняла меншість населення.

Плебісцит – опитування населення про належність території, на якій проживає дане населення, до тієї чи іншої держави.

Вибори – процедура обрання представників владних структур, яка здійснюється за допомогою голосування. Ця форма участі має недоліки –

можливе викривлення волі мас, захист представниками влади власних інтересів.

У демократичному суспільстві референдуми і плебісцити виступають як форма прямої демократії, а вибори – представницької, коли громадяни делегують свої повноваження обраним депутатам. Дедалі більш популярною стає ідея сполучення прямої і представницької демократії. На місцевому рівні – пряма, на загальнонаціональному – представницька.

Політична демонстрація – масова хода, яка запроваджується з метою висловлення певного суспільно-політичного настрою, вимог, протесту або солідарності. Демонстрації можуть проводитися для того, щоб привернути увагу влади до важливої соціальної проблеми.

Мітинг – зібрання, метою якого є формування психологічної готовності індивідів до безпосередньої дії. Присутні є прихильниками однієї ідеї, і самим фактом численного зібрання та діями – промовами, скандуванням, транспарантами – вони пропагують свою ідею і вимагають від представників влади та громадськості щось підтримати чи засудити, заборонити чи дозволити.

Маніфестація – проголошення ідеї або ряду ідей, що впливають із нагальної соціальної проблеми у формі зосередження прихильників, проголошення промов, піднесення транспарантів.

Під **діяльністю** розуміється специфічна форма людської активності, зміст якої полягає в цілеспрямованій зміні та перетворенні навколишнього середовища з метою реалізації своїх політичних інтересів, насамперед, питань про завоювання, реалізацію і утримання влади. Метою політичної діяльності завжди є відтворення або зміна існуючого типу суспільних відносин. У межах політичної діяльності здійснюється управління соціально-політичними процесами та інститутами. У науковій літературі для позначення професійної політичної діяльності впроваджено термін **політичне функціонування** – здійснення й управління діяльністю різних політичних інститутів (державних установ, політичних партій, громадських організацій), управління громадськими справами, процесами. діяльність реалізується у сфері як внутрішньої, так і зовнішньої політики, набуваючи при цьому різних форм. У сфері внутрішньої політики це передусім робота в органах державної влади чи органах місцевого самоврядування, активна участь у політичному житті партій, громадсько-політичних об'єднань і рухів, участь у виборчій кампанії, у боротьбі політичних партій та організацій за встановлення певного політичного режиму, виступи у національно-визвольних рухах тощо. Проявом політичної діяльності у сфері зовнішньої політики є дипломатична практика. Одним з видів політичної діяльності є представництво інтересів народу в органах законодавчої влади, тобто *депутатська діяльність*. В Україні це виконання депутатських обов'язків у Верховній Раді, де політична діяльність здійснюється у формі розробки і

прийняття вищих законодавчих актів. Важливою формою є *партійна політична діяльність*. Члени партії керуються не тільки програмою і статутом організації, але й правовими нормами, які регулюють суспільне життя. Активний член партії бере участь у розробці теоретичних основ організації життєдіяльності народу, в пропагандистсько-організаційній роботі по роз'ясненню цілей і методів політичної боротьби, мобілізує народ на реалізацію цих цілей. Найбільш активні представники партії, володіючи певними рисами, виконують функції політичних лідерів.

За мотивами розрізняють автономну і мобілізаційну участь. **Автономна участь** – вільна добровільна діяльність індивідів, які переслідують особисті і групові інтереси. **Мобілізаційна участь** має примусовий характер. Стимулами політичної активності є страх, традиції, адміністративний примус. Метою мобілізаційної участі є демонстрування відданості правлячій еліті, всенародне схвалення політики, яка проводиться. Певною мірою це квазіучасть, тобто заміна справжньої свідомої участі.

Закрита/пасивна поведінка – політична неучасть. Форми відмови від політичної участі наступні:

1. Вилучення з політичних відносин, спричинене низьким рівнем розвитку цієї особи;
2. Неучасть як результат відсутності механізму зворотного зв'язку між представниками влади і суспільством, розчарування у діяльності політичних інститутів, байдужість до їх функціонування;
3. Політична апатія як неприйняття політичної системи внаслідок окупації, контрреволюції, терору;
4. Політичний бойкот як вираження активного неприйняття політичної системи;
5. Політичний нейтралітет як вираження вдоволення справами в умовах стабільного розвитку системи.

Однією з форм закритої політичної поведінки є **абсентеїзм** – відмова виборців від участі у голосуванні. Причиною абсентеїзму може бути втрата інтересу до політики, що у свою чергу є реакцією індивіда на невиконання представниками влади своїх обіцянок, корумпованість влади, маніпулювання громадською думкою. У країнах пострадянського простору, крім розчарування у поточній політиці, однією з причин відмови від участі у виборах є те, що громадяни не бачать зв'язку між результатами виборів і покращенням власного життя. Хоча у зарубіжних країнах останнім часом явище абсентеїзму теж поширене, пояснюється воно досить високим ступенем автономності громадянина і незалежністю їх особистого життя від політики. У сучасній політичній науці утверджується більш широке розуміння **абсентеїзму** – відхилення громадян від участі у політичному житті (у голосуванні, виборчих кампаніях, акціях протесту, діяльності партій, груп інтересів), втрата інтересу до політики і політичних норм (політична апатія). Абсентеїстський тип поведінки існує у будь-якому суспільстві, але його ріст

свідчить про серйозну кризу легітимності політичної системи, кризу її норм і цінностей. Передумовою абсентеїзму може бути домінування у особистості норм субкультури при майже повному витісненні загальноприйнятих норм культури, внаслідок чого людина сприймає світ, який знаходиться за рамками її субкультури, як чужий або ілюзорний. Політична апатія може бути спричинена почуттям неможливості вплинути на процес вироблення і прийняття рішень, безпорадністю перед складними проблемами. Існує психологічне пояснення абсентеїзму, згідно якого у людини, що може самотійно впоратися з власними проблемами, особисто відстоювати власні інтереси, виникає відчуття непотрібності політики.

Деякі форми закритої політичної поведінки пояснюються феноменом **політичного відчуження** – зосередження зусиль індивіда на вирішенні проблем особистого життя і відстороненість від участі у суспільному житті. Іноді це може бути свідомий вибір людини, іноді політична система сама зацікавлена у відстороненні людини від політики, як у конфліктних типах політичної системи (за Г. Алмондом), коли вся влада зосереджена у руках правлячої верхівки.

Увагу політологів приваблює ступінь політичної активності. На початку 70-х рр. С. Верба сформував **стандартну модель політичної участі**: чим вищий соціально-економічний статус людини, тим вищою буде вірогідність політичної участі і ступінь активності. Молоді люди з високим рівнем освіти частіше дозволяють не конвенційну участь, ніж інші групи. Періоди криз і кардинальних суспільних змін сприяють зростанню активності (Помаранчева революція).

Сучасна теорія політичної участі доводить, що немає необхідності залучати всіх громадян до політичної діяльності у зв'язку з некомпетентністю значної кількості індивідів у політичних справах. З одного боку, демократизація суспільства супроводжується зростанням політичної активності, але це не гарантує стабільності суспільства. Неінформовані громадяни можуть завдати шкоди. Крім того, сучасна політична наука не розглядає політичну активність як такий феномен, який потрібно обов'язково розвивати, адже у крайньому прояві активність може породжувати радикалізм та екстремізм.

В умовах поділу праці політика стає сферою професійної діяльності, у яку не бажано залучати всіх індивідів, враховуючи тільки факт їхнього громадянства. **Чи згодні ви з запропонованим тлумаченням о**